

Kaip naudotis vadovėliu?.....	4
Vadovėlį papildantis mokymo priemonių kompleksas.....	5
I Europos visuomenė tarpukariu	6
1.1. Paryžiaus taikos konferencija ir Versalio sistema.....	8
1.2. Bolševikų perversmas Rusijoje.....	13
1.3. Demokratijos krizė: nuo fašizmo iki autoritarinių režimų	18
1.4. Visuomenė ekonominių ir kultūrinių pokyčių laikotarpiu	22
1.5. Totalitarinė Stalino diktatūra SSRS.....	26
1.6. Nacistinė diktatūra Vokietijoje	31
Skyriaus santrauka.....	36
Ruošiuosi egzaminams	38
II Nepriklausomos Lietuvos Respublikos visuomenė	42
2.1. Lietuvos visuomenė Pirmojo pasaulinio karo metais	44
2.2. Nepriklausomybės kovos.....	48
2.3. Lietuvos Respublika parlamentinės demokratijos laikotarpiu	52
2.4. Lietuvos politinė raida autoritarinio valdymo laikotarpiu	57
2.5. Nepriklausomos Lietuvos visuomenė ir ūkis	62
2.6. Tarpukario Lietuvos kultūros laimėjimai	66
Skyriaus santrauka	70
Ruošiuosi egzaminams	72
III Antrasis pasaulinis karas	76
3.1. Europa ir pasaulis Antrojo pasaulinio karo išvakarėse	78
3.2. Antrojo pasaulinio karo pradžia. Agresorių pergalės 1939–1940 m.	83
3.3. SSRS ir Vokietijos karas.....	89
3.4. Antrojo pasaulinio karo pabaiga: antihitlerinės koalicijos pergalės 1942–1945 m.	93
3.5. Antrojo pasaulinio karo padariniai	98
Skyriaus santrauka.....	104
Ruošiuosi egzaminams	106
IV Lietuvos visuomenė Antrojo pasaulinio karo metais	110
4.1. Lietuvos tarptautinė politika nepriklausomybės pradžioje išvakarėse	112
4.2. Lietuvos nepriklausomybės praradimas 1940 m.	117
4.3. Sovietinė Lietuvos aneksija ir sovietizacija	122
4.4. Antisovietinė rezistencija ir 1941 m. Birželio sukilimas	127
4.5. Lietuvos visuomenė nacistinės Vokietijos okupacijos metais	131
Skyriaus santrauka.....	136
Ruošiuosi egzaminams	138
Istorinės asmenybės	142
Sąvokų žodynas	150

I. Europos visuomenė tarpukariu

Kova dėl vyravimo, įtakos sferų atvedė Europos visuomenę prie neregėto iki tol maso konflikto – Pirmojo pasaulinio karo 1914–1918 m. Kariaujančių šalių gyventojai patyrė didelių ekonominių nepriteklių, artimųjų skaudžią žūtį. Didžiuoju vadinamas konfliktas nusinešė pusdevinto milijono kareivių gyvybių, dar 21 mln. žmonių buvo sužeisti.

Karas iš esmės pakeitė Europos politinį žemėlapi. Viena po kitos subyrėjo paskutinės imperijos. Deja, ne visur senųjų režimų griūtis reiškė laisvę. Rūsijoje po karinio perversmo įsigalėjo žiauri bolševikų diktatūra.

Pirmojo pasaulinio karo laimėtojai tikėjosi sukurti geresnį pasaulį, grįstą demokratija ir bendru siekiu gyventi taikiai. Užgydyti karo žaizdas nebuvo lengva. Nors surengta Paržžiaus taikės konferencija ir įkurta Tautų Sąjunga, nugalėtojų politiniai susitarimai paliko begalę neišspręstų problemų.

Tikru iššūkiu trapijai taikai pokario Europoje tapo totalitarizmas, susiformavęs Josifo Stalino valdomoje SSRS ir Adolfo Hitlerio nacistinėje Vokietijoje. Iš pirmo žvilgsnio skirtingi režimai turėjo ir daug bendrų bruožų. Tai viešpatuojančios ideologijos diegimas, viena partija, gyventojų bauginimas teroru ir represijomis, galinga slaptoji policija, žiniasklaidos monopolis, diktatorių asmens kultas, iš esmės neribotos valdžios galios.

1 Diktatorių asmens kultas. Viršuje – J. Stalinas šalia svarbiausių komunizmo ideologų. Apačioje – A. Hitleris greta Prūsijos karaliaus Frydricho Didžiojo, Oto fon Bismarko ir Vokietijos prezidento Pauliaus fon Hindenburgo. 4 deš. sovietų ir nacistų propagandinių plakatų fragmentai.

2 Didmiestis – „audringąjį trečiąjį dešimtmetį“ simbolizuojantis 1928 m. dailininko Oto Dikso paveikslas. Jame vaizduojamas Berlyno miesto naktinis gyvenimas Veimaro respublikos laikotarpiu. Mieste klestėjo naktinis gyvenimas, veikė daugybė klubų ir tuo metu labai populiarių kabaretų.

3 A) – Europa 1914 m.; B) – Europa po Pirmojo pasaulinio karo. 1918–1923 m.

4 „Tegu valdančiosios klasės dreba prieš komunistinę revoliuciją“. 1922 m. sovietų propagandinis plakatas.

5 „Pasaulinės ekonomikos krizės pradžia“ – 1929 m. spalio 24 d. JAV laikraščio antraštė, pranešanti apie akcijų vertės drastišką kritimą Volstryto biržoje.

3.2. Antrojo pasaulinio karo pradžia. Agresorių pergalės 1939–1940 m.

Lenkijos sunaikinimas

Antrasis pasaulinis karas prasidėjo 1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietijai užpuolus Lėnkiją. Fiureriui reikėjo greito puolamojo karo, nes jo galimų priešininkų suvienyti ištekliai gerokai pranoko A. Hitlerio turimus. Išvakarėse nacistų saugumo tarnybos suorganizavo **provokaciją** pasienyje. Esesininkai sušaudė ir lenkų kariškių rūbais perrengė koncentracijos stovyklos kalinius, užėmusius Gleivicės miestelio Vokietijoje radijo stotį.

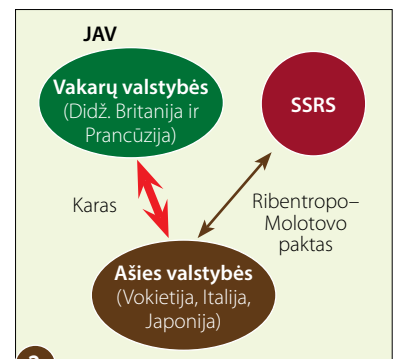
Vokietijos kariuomenė lenkė Lėnkijos kariuomenę kovine parengtimi, karių, tankų ir lėktuvų, artilerijos pabūklų skaičiumi. **Vermachto** pergalė lėmė ir sėkmingai pritaikyta „**žaibo k**aro“ taktika, kai netikėtu, staigiu ir tankiu aviacijos, artilerijos ir tankų puolimu pasirinktoje atkarpoje pralaužiamos gynybos linijos ir įsiveržiam giliai į priešų teritoriją. Lėnkijos kariuomenės užnugaryje pasirodę vermachto tankai sukėlė paniką, sutriko besiginančios kariuomenės vadovavimas, kelius užplūdo pabėgėlių vilkstinės.

Pasitvirtino ir A. Hitlerio spėjimas, kad sąjungininkės Vakarų šalys nesuteiks realios karinės pagalbos kovojančiai Lėnkijai. Prancūzija ir Didžioji Britanija, dar rugsėjo 3 d. paskelbusios karą Vokietijai, jokių didelių kovos veiksmų Vakaruose nesiemė. Tuo metu pagrindines armijas A. Hitleris metė prieš Lėnkiją. Vakarų fronte liko tik nedidelės pajėgos.

3 Vermachto motociklininkai ir Raudonosios armijos tankistai bendrame parade Breste. 1939 m. rugsėjo 22 d.

1 Nacinės Vokietijos ir SSRS agresija prieš Lenkiją: A) – vermachto kariai naikina pasienio su Lenkija užtvanas; B) – Raudonosios armijos kavalerijos dalinys Vilniaus Rotušės aikštėje. 1939 m. rugsėjis.

2 Didžiosios valstybės Antrojo pasaulinio karo pradžioje. 1939–1941 m.

4 1939 m. anglų karikatūra. Žudikas: Viskas gerai – ji jau negyva! Plėšikas: Tada aš nesibaimindamas apiplėšiu kūną.

3.2. Antrojo pasaulinio karo pradžia. Agresorių pergalės 1939–1940 m.

5 Iš 1939 m. rugsėjo 17 d. SSRS užsienio reikalų ministro V. Molotovo notos Lenkijai

Lenkų–vokiečių karas įrodė, kad Lenkijos valstybė negalės išsilaikyti. Per 10 karo dienų Lenkija neteko visų savo pramonės sričių ir kultūros centrų. Varsuva jau nėra lenkų valstybės rezidencija. Vyriausybė yra suirusi ir nerodo jokių gyvybės ženklų. Tai reiškia, kad Lenkijos valstybė ir jos vyriausybė faktiškai nustojo egzistavusi. Tad Lenkijos ir Sovietų Sąjungos sutartys neteko savo reikšmės. Lenkija, palikta savo likimui ir be vadovybės, virto vieta, palankia visokiems incidentams ir galinčia daryti pavojingas staigmenas. Dėl to Sovietų vyriausybė, buvusi iki šiol neutrali, šių faktų akivaizdoje negali tokia likti. Lygiai Sovietų vyriausybė negali būti abejinga faktui, kad ukrainiečiai ir baltarusiai, gyvenantieji Lenkijos teritorijoje, su kuriais juos sieja kraujo ryšiai ir kurie dabar yra likimo valioje, liktų be globos. Esant tokiai padėčiai, Sovietų vyriausybė įsakė Raudonosios armijos vadovybei duoti kariuomenės dalims įsakymą pereiti sieną ir paimti į globą Vakarų Ukrainos ir Baltarusijos gyventojus ir turtą. Tuo pat laiku Sovietų vyriausybė nori imtis visų priemonių, galinčių išlaisvinti nelaimingą lenkų tautą iš nelaimingo karo, į kurį įstūmė jos neprotingi vadai.

Pagal A. Kasperavičiaus, E. Manelio, A. Sindaravičiaus kn. Dokumentų rinkinys. XX amžius, Vilnius, Kronta, 2002, p. 140.

Rugsėjo 17 d. klastingą smūgį Lenkijai į užnugarį smogė rytinės jos teritorijas įsiveržusi Raudonoji armija. SSRS užsienio reikalų ministras V. Molotovas oficialioje notoje Lenkijos ambasadoriui Maskvoje melagingai teigė, kad sovietų veiksmus paskatino Lenkijos valstybės žlugimas ir bevaldytė. Tad, siekdama užtikrinti Sovietų Sąjungos interesus ir neva išgelbėti brolišką ukrainiečių ir baltarusių tautas, Raudonoji armija peržengia sieną.

Agresorių iš visų pusių spaudžiamos Lenkijos pralaimėjimas buvo neišvengiamas. Vermachtas ir Raudonoji armija susitiko Brestė, kur surengė bendrą karinį paradą. Sovietų laikraščiai nuolatos šlovino sovietų ir nacistų ginklo brolybę. Laukdami Vakarų sąjungininkų pagalbos lenkai didvyriškai priešinosi mėnesį. Kovos baigėsi kapituliacijos vėlyvą rytą. Tuo pat laiku Sovietų vyriausybė nori imtis visų priemonių, galinčių išlaisvinti nelaimingą lenkų tautą iš nelaimingo karo, į kurį įstūmė jos neprotingi vadai.

6 Antrasis pasaulinis karas Europoje. 1939–1940 metai.

„Keistasis karas“ Vakaruose

Nuo 1939 m. rugsėjo iki 1940 m. balandžio trukęs laikotarpis be aktyvių karo veiksmų prieš Vokietiją Vakarų fronte į istoriją įėjo „keistojo karo“ vardu. Prancūzijos kariai saugiai jautėsi gelžbetoniniuose Māzino linijose. Didž. Britanijos karinė aviacija vietoj masinių Vokietijos miestų bombardavimo apsiribojo propagandinių lapukų mėtymu virš vokiečių pozicijų. To meto sąjungininkų kariuomenės nuotaikas atspindėjo prancūzų nuraminimo politikos šalininkų šūkis „Kodėl mes turime mirti dėl Dancigo?“

Didžiosios Britanijos bei Prancūzijos kariniu neveiklumu toliau naudojosi A. Hitleris. „Keistasis karas“ leido jam sustiprinti Lenkijos kampanijoje nukentėjusią kariuomenę ir sutelkti Vakaruose. Tam, kad A. Hitleris turėtų būtinausių žaliavų karui, ešlonai su sovietine nafta, maisto produktais, metalu nenutrūkstamai judėjo į Vokietiją. Siekdamas palengvinti savo karinio jūrų laivyno veiksmus ir apsaugoti Vokietijos pramonę gyvybiškai reikalingos geležies rūdos tiekimo kelius iš Švedijos A. Hitleris įsiveržė į Skandinavijos šalis. 1940 m. balandį okupuotos Dānija ir Norvegija. Dāniją Vokietija užėmė be pasipriešinimo, o kovos Norvegijoje užtruko. Į pagalbą norvegams atskubėjo jūrų desantą išlaipinę britai ir prancūzai.

7

„Keistojo karo“ Vakaruose kasdienybė: A) –prancūzų Māzino linijos įtvirtinimų pabūklai apšaudo vokiečių pozicijas. 1939 m. nuotrauka. B) – Nerūpestingai laiką Belgijoje leidžiantys britų ekspedicinio korpuso kariai.

1940 m. gegužę vermachtas jau buvo pasirengęs suduoti triuškinamą smūgį pagrindinei savo priešininkei, Versalio taikos „kaltininkei“ Prancūzijai. Vokiečių tankų kolonos smogė per miškingą, kalvotą ir klaidingai manytą kovos mašinoms nepraeinamą Ardėnų vietovę Belgijoje. Motorizuotieji vermachtso daliniai apėjo kelis dešimtmečius prancūzų įrenginėtą ir milžiniškas biudžeto lėšas kainavusią Māzino liniją. Per kelias savaites Olandija, Belgija, galingą kariuomenę turinti Prancūzija negebėjo rimčiau pasipriešinti ir buvo sutriuškinta. Jos sąjungininkės Didžiosios Britanijos ekspedicinis korpusas vos išsigelbėjo iš Diunkerko apsupty. Netekęs beveik visos ginkluotės ir transporto jis evakuotas į Britų salas.

Birželį, norėdama pasinaudoti būsimo grobio likučiais, į karą Vokietijos pusėje stojo Italija. Pralaimėjimą patyrusi, be britų pagalbos likusi prancūzų kariuomenė buvo demoralizuota ir traukėsi. Nesutikęs pasipriešinimo vermachtas įžengė į Parįžius. Prancūzijos kapituliacija buvo itin žeminanti. Ji pasirašyta tame pačiame traukinio vagonė, kuriame 1918 m. Antantės ir vokiečių delegacijos sudarė Kompjėno paliaubas. Apie pusę šalies teritorijos su sostine Parįžiumi atiteko A. Hitleriui. Prancūzijos sutriuškinimas laikomas aukščiausiu A. Hitlerio triumfo tašku. To meto vokiečių akimis jam pavyko panaikinti Versalio taikos pažeminimą, atkurti Vokietijos šlovę ir atkeršyti Prancūzijai už padarytas skriaudas.

11

Britų ir prancūzų pajėgų evakuacija iš Diunkerko. 1940 m. gegužė.

8

A. Hitleris Paryžiuje. 1940 m. birželis.

Sąjungininkų pajėgos	Vokietijos pajėgos (vermachtas)
Pėstininkų divizijos: 89 prancūzų 10 britų 22 belgų 9 olandų 2 lenkų	 130
Tankai 2600	2400
Kariniai lėktuvai 3800	3400

9

Jėgų santykis Vakarų fronte 1940 m. pavasarį.

10 Iš NKVD parengtos dosjė J. Stalinui

1940 m. birželio 17 d. A. Hitleris išdėstė tokias mintis: Anglija bandys Prancūzijos vyriausybę atkalbėti nutraukti karą ir ragins jį tęsti. Tokią išvadą leidžia daryti V. Čerčilio pasiūlymas dėl Lōndono ir Parįžiaus sąjungos. Todėl Vokietijos politika turi stengtis įvartyti pleišną tarp Prancūzijos ir Anglijos. Šio tikslo neįmanoma pasiekti reikalaujant besąlyginės Parįžiaus kapituliacijos ir okupuojant visą valstybės teritoriją. Kyla pavojus, kad Prancūzijos vyriausybė gali nesutikti su paliaubomis ir pabėgti į Šiaurės Afriką, iš kur kartu su Lōndonu tęs karą. Todėl jai reikia visokeriopai padėti, kad prancūzai priimtų pasiūlytas sąlygas. Tikrasis tikslas – išbraukti Prancūziją iš kariaujančių valstybių sąrašo ir izoliuoti Didžiąją Britaniją.

H. Eberle, M. Uhl, Knyga apie Hitlerį: NKVD slaptosios dosjė, skirta Josifui Stalinui, Vilnius, LRS leidykla, 2007, p. 93.

3.2. Antrojo pasaulinio karo pradžia. Agresorių pergalės 1939–1940 m.

12 Iš 1940 m. gegužės 13 d. V. Čerčilio kalbos Didž. Britanijos parlamento Bendoruomenių rūmuose

Aš neturiu daugiau ko pasiūlyti, išskyrus kraują, sunkų darbą, ašaras ir prakaitą. Jūs paklausite, kokia bus mūsų politika. Ji yra vykdyti karą jūroje, sausumoje ir ore viskuo, kas yra mūsų galioje. Jūs paklausite, koks yra mūsų tikslas. Aš galiu atsakyti vienu žodžiu: pergalė – pergalė bet kuria kaina, kad ir koks ilgas ir sunkus kelias į ją būtų.

Pagal S. Waught, *Essential Modern World History*, London, Nelson Thornes, 2001, p. 167.

13 Didž. Britanijos civilinių gynybos pajėgų narys stebi dangų virš Londono. 1940 m. nuotrauka.

14 Keturiolikmetė Didžiosios Britanijos princesė, būsimoji karalienė Elžbieta II, mokosi pakeisti karinio automobilio ratą. 1940 m. nuotrauka. Karališkoji šeima taip pat padėjo telkti visuomenę pasipriešinimui nacistų agresijai.

Mūšiai dėl Anglijos ir Atlanto

Vienintelė A. Hitlerio priešininkė Europoje liko Didžioji Britanija. Vadovaujama naujo ministro pirmininko Vinstono Čerčilio ji ryžosi iki galo priešintis nacistinės Vokietijos ekspansijai. Lõndone pradėjo telktis būsimo antihitlerinės koalicijos jėgos. Čia įsikūrė emigracinės A. Hitlerio okupuotų šalių Lenkijos, Čekoslovakijos vyriausybės, su Prancūzijos kapituliacija nesitaikančio generolo Šarlio de Golio vadovaujama „Kovojančios Prancūzijos“ organizacija.

A. Hitleris nusprendė britus palaužti karinio oro laivyno antpuoliais – sunaikinti jų aviaciją ir perimti išsilapinimui salose būtiną La Manšo sąsiaurio kontrolę. **Mūšyje dėl Britanijos** iš pradžių vokiečių aviacija puolė britų jūrų laivyno bazes ir aerodromus, tačiau patyrė daug nuostolių. Taktiką teko keisti, pradėti masiniai antskrydžiai prieš Lõndoną, naktiniai bombardavimai. Tačiau nei sutriuškinti britų oro laivyno, nei sumažinti salyno gyventojų kovingumo nacistams nepavyko. A. Hitleris suprato, kad, neįsiviešpatavus oro erdvėje, planuotas kariuomenės išsilapinimas Britų salose yra pasmerktas žlugti. Būsimoji jūrų desanto operacija atidėta neribotam laikui.

Aktyvūs karo veiksmai vyko jūroje. Nė vienos sausumos kautynės dalyvių skaičiumi, skirtais materialiniais ir intelektualiais ištekiais neprilygo per visą Antrąjį pasaulinį karą trukusiam grandioziniam **mūšiui dėl Atlanto**. Bazėse Norvegijoje ir Prancūzijoje dislokuoti vokiečių povandeniniai laivai jau galėjo veikti visame Atlanto vandenyne. Jų atakomis siekta atkirsti Didž. Britaniją nuo kolonijų tiekiamų žaliavų. Dažniausiai atakuoti krovininiai laivai, susidūrimo su vienu galingiausių pasaulyje karinių jūrų laivynų vengta.

15 Mūšyje dėl Britanijos anglams ypač padėjo prieš pat karą sukurta oro gynybos sistema. Radarai aptikdavo atskrendančias vokiečių bombonešių grupes ir padėjo tinkamai pasirengti gynybai. Be to, pavyko dešifruoti Enigma kodavimo mašina siunčiamus vokiečių karinius radijo pranešimus ir iš anksto sužinoti jų planus.

Mūšio pradžioje vokiečių taktika neapvylė, Didž. Britanijos prekybinio laivyno nuotoliai buvo milžiniški. Įsitikinęs savo pergale A. Hitleris pasiuntė į Atlantą savo galingiausius jūrų laivus. Bet vėl Didžioji Britanija įrodė jūroje esanti galingesnė. Lėktuvo torpeduotas vokiečių pasididžiavimas karo laivas „Bismarkas“ nuskendo.

A. Hitlerio karinės pergalės sausumoje atvėrė kelią glaudesniai nacistinės Vokietijos bendradarbiavimui su Italija ir Japonija. 1940 m. rugsėjį Berlyne pasirašytas vadinamasis Ašies sąjungos paktas, kuriame deklaruota, kad valstybės remis viena kitą politiškai, karinėmis priemonėmis ir ekonomiškai kovodamos prieš kapitalistines Vakarų valstybes ir komunizmą. Po kiek laiko priešų valstybių prisijungė Veñgrija, Rumūnija, Slovākija ir Bulgārija.

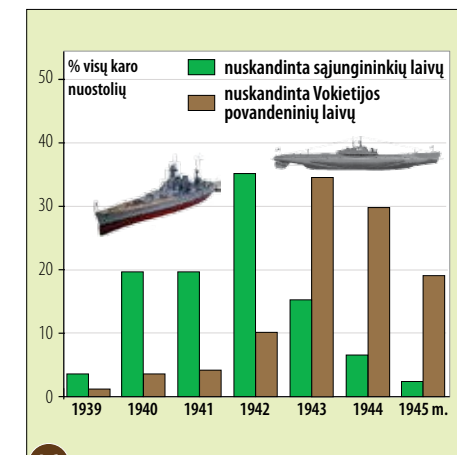
Iš tikrųjų sąjunga nebuvo tvirta ir vieninga. Jos nariai dažnai veikė nesuderinę veiksmų ir net priešingai kitų sąjungos narių interesams. Pavyzdžiui, 1941 m. Japonija pasirašė nepuolimo susitarimą su SSRS ir kare prieš sovietus nedalyvavo. A. Hitleris nesiteikė iki paskutinės akimirkos informuoti sąjungininkų apie rengiamą SSRS puolimą. Kita sąjungininkė fašistinė Italija veikiau buvo ne laimėjimas, o papildoma našta Vokietijai. Jos kariuomenė buvo priversta gelbėti B. Musolinio pajėgas po nesėkmingai susiklosčiusių karų Graikijoje ir Šiaurės Afrikoje Libijoje. Karo išplitimo į Balkanus ir Afriką A. Hitleris neplanavo.

Baltijos šalių okupacija. Žiemos karas

Tuo metu, kai A. Hitleris sėkmingai veikė Vakaruose, pagal Ribentropo–Molotovo paktą atitekusios įtakos sferos teritorijose šeimininkavo J. Stalinas. Iš Baltijos šalių pareikalauta įsileisti Raudonosios armijos įgulas. Sutartinai pasipriešinti nesugebėta. Lietuvą, Latviją ir Estiją įsileido Raudonosios armijos dalinių, kurių skaičius maždaug prilygo šių valstybių kariūnoms pajėgoms.

Demokratinė Suomija su sovietų reikalavimais nesutiko ir SSRS užpuolė šalį. Agresija buvo grindžiama melu, neva sovietai nori tik gynybai nuo „užsienio imperialistų“ būtinų teritorijų aplink Leningrado miestą. Iš tikrųjų buvo planuojama užimti visą prieš Pirmąjį pasaulinį karą Rusijos impėrijai priklausiusią šalį ir paversti ją viena iš betesių sovietinių respublikų. 1939 m. lapkričio pabaigoje prasidėjusiame **Žiemės karė** J. Stalinas tikėjosi greitos ir lengvos pergalės. Suomijos ginkluotosios pajėgos negalėjo būti net lyginamos su milijonine Raudonąja armija ir begaliniais SSRS ištekiais. Tačiau Raudonajai armijai nepavyko sutriuškinti menkai ginkluotos ir išmokytos Suomijos kariuomenės ir ilgą laiką pralaužti suomių gynybinių įtvirtinimų – **Mānerheimo linijos**.

Visos tautos palaikomi suomių kariai žūt būtinai kovėsi už tėvynės laisvę. Stalino režimo nuskurdinti, prastai parengti sovietų kariai neturėjo motyvacijos kariauti. Dalis jiems vadovaujančių karininkų buvo nekvalifikuoti, apalaidūs. O tai dažnai lėmė didžiulius ir beprasmius nuostolius, mažėjo karių kovingumas. Šaltis, miškingos, ežerų, upių ir pelkių išraižytos, sniegu užverstos vietovės stabdė Raudonosios armijos motorizuotųjų kolonų judėjimą. Judrūs suomių slidininkų daliniai apsupdavo ir sunaikindavo daug didesnius nepaslinkius, tik keliais galinčius žygiuoti priešo dalinius.

16 Vakarų sąjungininkų ir Vokietijos karinio jūrų laivyno nuostoliai mūšyje dėl Atlanto 1939–1945 m.

17 „Neįkandama porcija“. 1940 m. prancūzų karikatūra.

18 Iš maršalo G. Manerheimo atsiminimų

Priežastys, dėl kurių Soviētų Sąjunga bent laikinai nusprendė atsisakyti savo pirminių planų, buvo pirmiausia karinio pobūdžio. Žaibiškai laimėti nepavyko. Be to, atsirado ištisa serija politinių sunkumų. Svarbiausias iš jų – Vakarų šalių įsikišimas, o tai galėjo sugadinti SSRS santykius su Anglija ir Prancūzija. Kremlui buvo nenaudinga ir tai, kad šiaurėje jo rankos bus surištos kaip tik tuo metu, kai jam iškilo naujų užduočių, numatytų pagal Soviētų Sąjungos ir Vokietijos paktą: Besarabijos okupavimas ir Pabaltijio šalių bolševizavimas.

Pagal M. Solonino kn. *Birželio 25-oji: kvailystė ar agresija prieš Suomiją?* Vilnius, Briedis, 2011, p. 150.

3.2. Antrojo pasaulinio karo pradžia. Agresorių pergalės 1939–1940 m.

19 Sunaikinta Raudonosios armijos kolona Žiemos karo metu. 1940 m.

20 Sovietų Žiemos karo propagandinis plakatas. Užrašas: „Pribaigsime suomių šakalą jo irštvoje!“ 1940 metai.

Sovietų agresija prieš mažytę šalį sukėlė didžiulį pasaulio pasipiktinimą. 1940 m. SSRS pašalinta iš Tautų Sąjungos. Bijodama per anksti įsivelti į europinį konfliktą su Súomijai paramą žadėjusiomis Prancūzija ir Didžiąja Britanija SSRS buvo priversta laikinai atidėti šalies okupacijos planus. Žinodami, kad nelygioje kovoje ilgai atsilaikyti negalės, suomiai priėmė negailestingas SSRS taikos sąlygas. Súomija prarado 10% teritorijos, 400 tūkst. gyventojų priversti palikti gimtąsias vietas, tačiau suomių tauta apgynė šalies nepriklausomybę. Kitoks likimas ištiko Sovietų Sąjungai nesipriešinančias Latvija, Estija ir Lietuva. 1940 m. birželį jas okupavo Raudonoji armija ir po aneksijos šios šalys tapo visiškai nuo Maskvės priklausomomis sovietinėmis respublikomis.

1939–1940 m. Antrojo pasaulinio karo pirmuoju etapu konfliktas daugiausia tebevyko Europoje. Karas sausumoje buvo sėkmingesnis agresoriams. Nacistinės Vokietijos įtakoje atsidūrė Vakarų Europa. J. Stalinas įsiviešpatavo Rytuose. Kita vertus, tolesnė karo baigtis liko neaiški. Sovietų Sąjungos ir Vokietijos sudaryta nepuolimo sutartis nebuvo tvirta, o į karą, atsilaikiusios Didžiosios Britanijos remti, bet kada galėjo stoti galingiausia pasaulio valstybė JAV.

?

1. Naudokis 6 ir apibūdink Antrojo pasaulinio karo eigą 1939–1940 m. Pateik išvadą, tinkamą šiam karo laikotarpiui charakterizuoti.
2. Paaiškink „žaibo karo“ taktiką. Dėl ko Vokietijai reikėjo greitos pergalės kare?
3. Įvertink 5. Kokiu melu SSRS dangstė karą su Lenkija? Kokiomis priemonėmis ji dar mėgino užmaskuoti savo agresiją prieš Lenkiją?
4. Kodėl 1939–1940 m. karas Vakaruose vadinamas keistuoju? Kuri pusė – Vakarų sąjungininkės ar nacistinė Vokietija – iš jo turėjo daugiau naudos?
5. Kokius A. Hitlerio ketinimus atskleidžia 10? Naudokis vadovėlio tekstu, žiniomis ir paaiškink, kaip jis juos įgyvendino.
6. Palyginkite Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Suomijos elgesį gresiant SSRS okupacijai. Kieno pozicija pasitvirtino?
7. Susiskirstykite į grupes ir sudarykite agresorių laimėjimų ir nesėkmių 1939–1940 m. sąrašus. Aptarkite jų padarinius kovojančioms šalims.

Sąjungininkių silpnumas

- Nebuvo bendro vadovavimo.
- Kariuomenė 1939–1940 m. žiemą užėmė gynybines pozicijas. Per tą laiką vadovybė jos neparengė atremti „žaibo karo“ puolimą.
- Sąjungininkių vadovybė klaidingai manė, kad karas bus pozicinis, ilgas ir sekinantis, kaip Pirmojo pasaulinio karo metu.
- Sąjungininkių tankų daliniai buvo išbarstyti po visą frontą, o ne sutelkti atremti vermachto ataką.

21

Vokietijos karinių pergalių Vakarų fronte priežastys.

„Žaibo karas“

- Didž. Britanijos, Prancūzijos, Belgijos ir Olandijos kariuomenės nustelbė vermachto puolimo greitis ir jėga.

Vokietijos pranašumas

- Vermachtas turėjo vieningą vadovybę ir atakos planą.
- Sutriuškinęs Lenkiją ir nesibaimindamas Stalino Hitleris galėjo sutelkti kariuomenę Vakaruose.
- Žaliavos iš SSRS buvo itin reikalingos sėkmingam Hitlerio karui Vakaruose.
- Vermachtui pavyko apeiti Mažino liniją ir išvengti pozicinio karo.

A

Lietuvos vyriausybės š. m. kovo 14 d. pasiūlymas negali būti priimtas, nes jis neduoda pakankamų garantijų dėl sienos saugumo, ypač turint galvoje visų ligi šiol mėgintų lietuvių ir lenkų derybų neigiamus rezultatus.

2. Turėdama tai galvoje Lėnkijos vyriausybė pareiškia, kad ji vieninteliu padėties rimtumą atitinkančiu sprendimu laiko tuojau užmegzti diplomatinis santykius be jokios parengiamosios sąlygos.

3. Lėnkijos vyriausybė duoda Lietuvos vyriausybei 48 val. nuo šios notos įteikimo momento pasiūlymui priimti, pranešdama, kad diplomatiniai atstovai Kaunė ir Vāršuvoje turi būti akredituoti ne vėliau kaip ligi š. m. kovo 31 dienos.

4. Aukščiausiai minėtas pasiūlymas negali būti diskusijų objektu nei turinio, nei formos atžvilgiu – šis pasiūlymas yra nepakeičiamas. Atsakymo nedavimas, pateikimas bet kurių papildymų arba rezervų Lėnkijos vyriausybės bus laikoma atmetimu. Šiuo neigiamu atveju Lėnkijos vyriausybė garantuos savo valstybės tikrą interesą savomis priemonėmis.

B Iš Lietuvos užsienio reikalų ministro J. Urbšio atsiminimų

Kovo 20 dieną, grįždamas iš Rėmos, atvykau į Berlyną. Tą pačią dieną priėmė mane Ribentropas. Nuvažiavome į ministeriją su pasiuntiniu K. Škirpa, tačiau Ribentropas priėmė mane vieną.

Vos tik man pradėjus dėstyti savo mintį, Ribentropas, kiek pasiklauses, pertraukė mano kalbą, sakydamas, jog visa tai esą „ueberholt“, pasenę, atsilikę nuo laiko reikalavimų. Padėtis Klaipėdos krašte esanti tokia, kad kiekvieną minutę gali ten būti pralietas „deutches Blut“, vokiečio kraujas, ir kad taip atsitikus vokiečių kariuomenė tuoj pat žengsianti į Lietuvą. O kur įžengusi sustosianti, niekas iš anksto pasakyti negalys. Vienintelė išeitis Lietuvai – nedelsiant atiduoti Klaipėdos krāštą Vokietijai.

Taigi Vokietijā pateikė Lietuvai ultimatumą: arba Klaipėdos krāstas, arba vokiečių kariuomenė žengia į Lietuvą.

1. Nustatyk, kurių valstybių reikalavimus Lietuvai atspindi šaltiniai.
2. Kada jie buvo pateikti? Ko reikalauta iš Lietuvos?
3. Išsiaiškink, kokias pareigas užėmė šaltiniuose minimos asmenybės: K. Škirpa, J. Urbšys, J. Ribentropas, A. Merkys, V. Molotovas, K. Skučas ir A. Povilaitis.
4. Kokių padarinių Lietuvai turėjo šie reikalavimai?
5. Įvertink Lietuvos valdžios reakciją į reikalavimus.
6. Pateik kitų galimų Lietuvos valdžios atsakymų į reikalavimus. Nuomonę pagrįsk.
7. Kokių išvadų apie to meto tarptautinę Lietuvos padėtį gali padaryti?

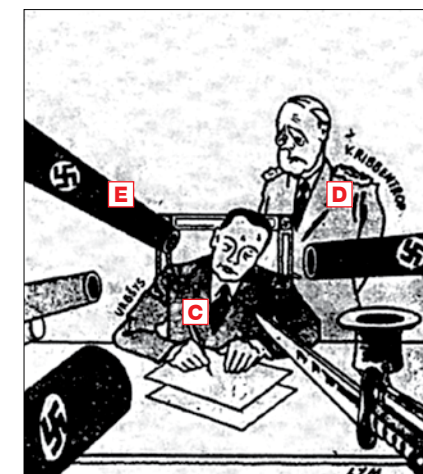
C

1. Paskutiniaisiais mėnesiais Lietuvos institucijos pagrobė keltą karių, priklausančių SSRS [Tarjų Sėjungos] kariuomenės daliniams, įkurdintiems Lietuvos teritorijoje pagal SSRS–Lietuvos savitarpio pagalbos sutartį, ir kankino tuos asmenis norėdamos išgauti Tarybinės valstybės karines paslaptis. Be to, buvo nustatyta, kad karys Butajevas buvo ne tik pagrobtas, bet ir Lietuvos policijos užmuštas po to, kai SSRS vyriausybė paprašė jį grāžinti. Dviem pagrobtiems tarybiniam kariam, Pisarevui ir Šmavgoneciui, pavyko pasprukti iš Lietuvos policijos rankų, kuri juos buvo pagrobusi ir kankino. Karys Šutovas, kuris buvo Lietuvojė pagrobtas, lig šiol dar nebuvo rastas. Tokiais veiksmais, daromais Lietuvojė įkurdintų tarybinės kariuomenės dalinių karių atžvilgiu, Lietuvos valdžios institucijos nori padaryti neįmanomą SSRS kariuomenės dalinių buvimą Lietuvojė. Visi šie faktai rodo, kad Lietuvos Vyriausybė šiurkščiai pažeidžia jos sudarytą su SSRS savitarpio pagalbos sutartį ir rengia užpuolimą tarybinių įgūlių, įkurdintų Lietuvojė pagal tą sutartį.

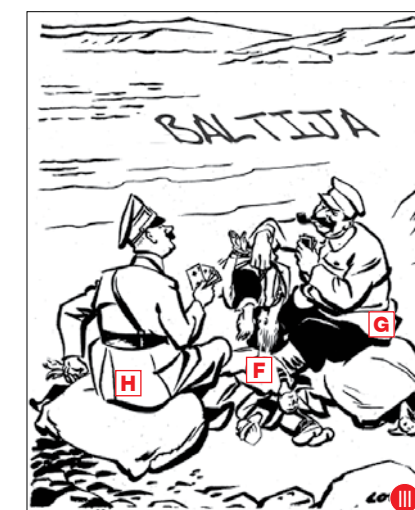
2. Netrukus po savitarpio pagalbos sutarties tarp Lietuvos ir SSRS sudarymo Lietuvos Vyriausybė sudarė karinę santarvę su Lātvija ir Ėstija ir pavertė trijų valstybių karine santarve tai, kas anksčiau buvo vadinama Bāltijos sāntarve, kurioje anksčiau vien tik Lātvija ir Ėstija buvo sujungtos karine santarve. SSRS vyriausybė laiko, jog yra nustatyta, kad ta santarvė yra nukreipta prieš SSRS. Lietuvos vyriausybė šiurkščiai sulaužė SSRS–Lietuvos savitarpio pagalbos sutartį, kuria abiem šalims draudžiama „sudaryti bet kokią santarvės sutartį ar dalyvauti koalicijose, nukreiptose prieš vieną iš susitarusiųjų šalių“ (sutarties 6 str.). Visi tie SSRS–Lietuvos sutarties laužymai ir Lietuvos vyriausybės nedraugiški veiksmai SSRS atžvilgiu įvyko, nepaisant išimtinai palankios ir aiškiai proletuviškos SSRS politikos Lietuvos atžvilgiu, kuriai SSRS, kaip yra žinoma, savo pačios iniciatyva perleido Vėlniaus miestą ir sritį. SSRS vyriausybė mano, kad panaši padėtis ilgiau negali trukti. SSRS vyriausybė laiko būtinai reikalingu ir skubiu: 1) kad vidaus reikalų ministras Skučas ir Saugumo departamento viršininkas Povilaitis būtų atiduoti teismui kaip tiesiog kalti už provokacijos veiksmus prieš SSRS įgūlas Lietuvojė; 2) kad tučtuojau būtų Lietuvojė sudaryta vyriausybė, gebanti ir norinti patikinti SSRS ir Lietuvos savitarpio pagalbos sutarties padorų vykdymą ir ryžtingai nuslopinti sutarties priešus; 3) kad tučtuojau būtų patikintas laisvas įėjimas į Lietuvos teritoriją SSRS kariuomenės dalinių, kurie bus įkurdinti svarbiausiuose Lietuvos centruose ir bus pakankamai gausūs, kad galėtų patikinti galimumą įgyvendinti SSRS ir Lietuvos savitarpio pagalbos sutartį ir užkirsti kelią provokacijos veiksams, nukreiptiems prieš SSRS įgūlas Lietuvojė. SSRS vyriausybė Lietuvos vyriausybės atsakymo laukia iki birželio mėn. 15 d. 10 valandos ryto. Lietuvos vyriausybės atsakymo negavimas iki to laiko bus laikomas atsisakymu patenkinti SSRS reikalavimus, kurie aukščiausiai paminėti.

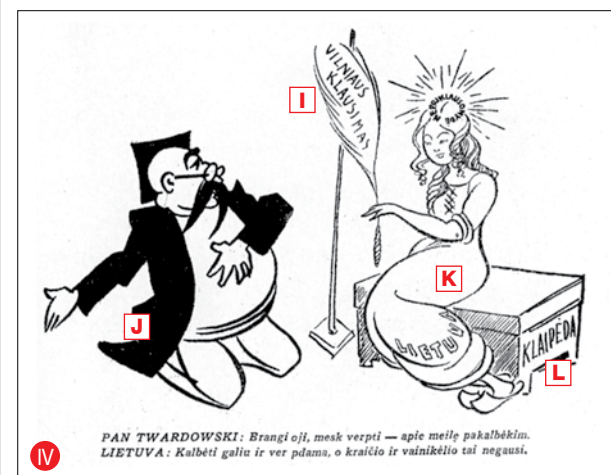
1940 m. liepos 12 d. žurnalo „Šluota“ karikatūra „Po birželio 15“.

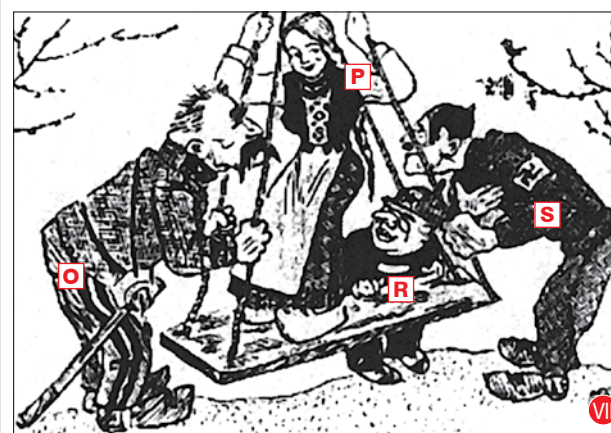
II

– Aš keliu du neutralus. 1940 m. sausio mėn. anglų karikatūra.

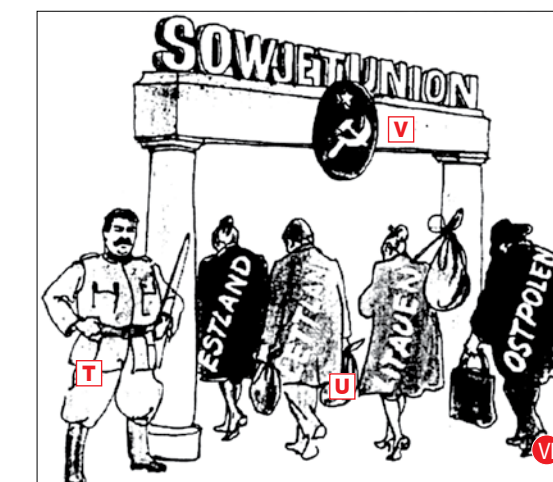
1938 m. balandžio mėn. karikatūra „Vėlniaus klausimas“.

„Likimo sūpuoklėse“. 1934 m. karikatūra

Tautininkai: „Antane, Antane, kam tu mus palikai!..“ 1941 m. sovietų propagandinė karikatūra.

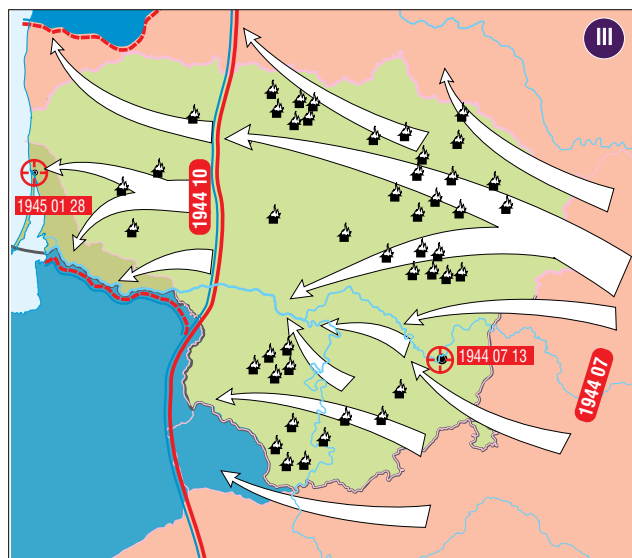
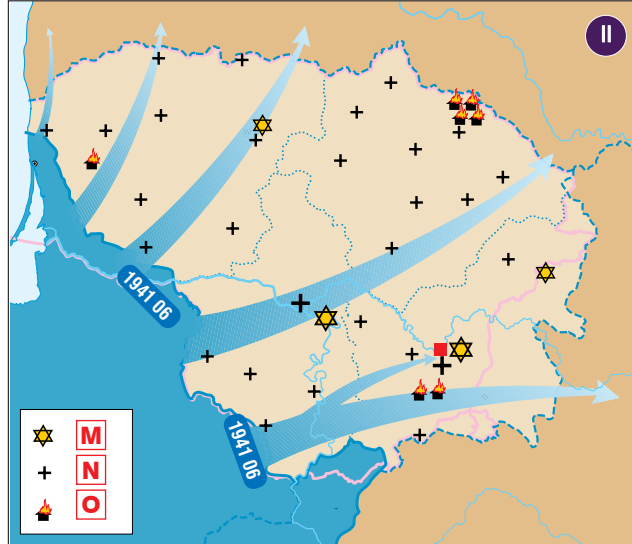
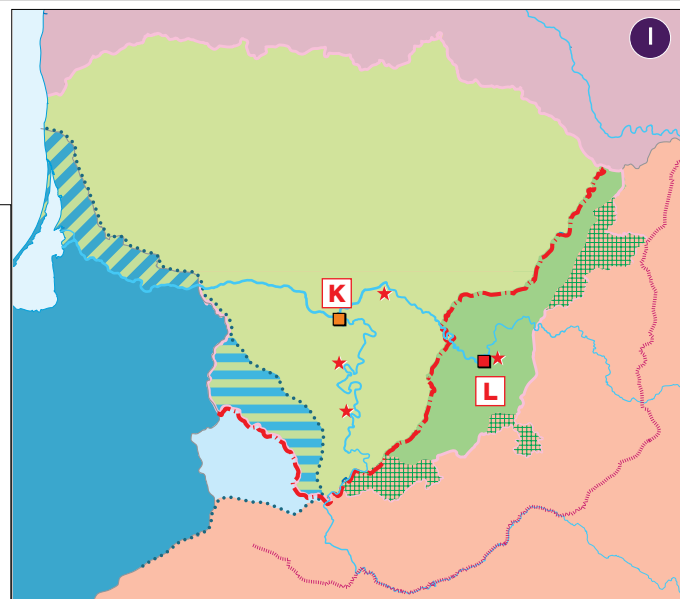

- ?**
1. Nustatyk, kuriems Lietuvos istorijos įvykiams skirtos I–VII karikatūros.
 2. Nurodyk, ką simbolizuoja jose vaizduojami objektai A–V.
 3. Paaiškink, ką karikatūromis norėjo pasakyti jų autoriai.

III Išnagrinėk žemėlapius

- ?**
1. Kurie Lietuvos istorijos įvykiai atsispindi I–IV žemėlapiuose?
 2. Įvardyk procesų priežastis ir padarinius.
 3. Nurodyk žemėlapių chronologines ribas metais.
 4. Paaiškink, ką žymi žemėlapių sutartiniai ženklai **A–T**.

	A
	B
	C
	D
	E
	F
	G
	H
	I
	J

IV Kompleksinės užduotys

A Iš 1941 m. Birželio sukilimo dalyvio M. Bloznelio atsiminimų

Vokiečiams atėjus, buvo iškabinti skelbimai, kad žydai privalo nešioti geltoną žvaigždę, negali vaikščioti šaligatviu. Tai buvo jau liepos mėnesį. Pirmasis ekscesas įvyko birželio 27 dieną „Lietūkio“ garaže. Vokiečiai jau trečia diena buvo Kaunė. To įvykio nemačiau, tik girdėjau. Buvo labai netikėta. Dauguma tai smerkė. Per visą tą laiką, kiek man teko sukilime dalyvauti, – o žmonių vis dėlto sutikau nemažai, – anti-žydiško nusiteikimo nebuvo. Nebuvo laiko apie tai nė galvoti. Gyvenome visai kitais rūpesčiais. Antibolševikinis nusistatymas – taip, buvo. Kadangi tai buvo okupantai. Tačiau žydai, kaip tautinė grupė, nebuvo tapatinami su okupaciniu režimu, kadangi bolševikams tarnavo ir lietuviai, ir rusai, ir lenkai. Tokios nuotaikos buvo visuomenėje.

C Iš 1941 m. spalio 25 d. gestapininko V. Štalekerio ataskaitos Reicho saugumo vadui H. Himlerui apie birželio įvykius Kaune

Užėmus miestą, jau pirmomis valandomis buvo stengiamasi sukurstyti žydų pogromus, nors ir sunkiai sekėsi sukelti vietines antisemitines jėgas. Saugumo policija, vadovaudamasi įsakymais, buvo pasiryžusi išspręsti žydų klausimą visomis galimomis priemonėmis ir kuo greičiausiai. Bet pravartu buvo, kad ji bent iš pradžių veiktų užkulisyje. A. Klimaičiui pavyko taip parengti ir pradėti pogromą, kad aikštėn neiškilo nei mūsų duoti nurodymai, nei mūsų iniciatyva.

- ?**
1. Kokios istorikui naudingos informacijos apie holokaustą Lietuvoje atskleidžia **A** šaltinis (žudynių pradžia ir aplinkybės, sukilėlių pozicija)?
 2. Kurie **B** šaltinio teiginiai sutampa, o kurie prieštarauja **A** ir **C** šaltinių teiginiams?
 3. Paaiškink **B** šaltinyje įvardytą „penktosios kolonos“ sąvoką. Kam dienoraščio autorius ją taiko?
 4. Kuo **C** šaltinio informacija papildo **A** ir **B** duomenis?

B Iš 1941–1943 m. Kauno geto kalinio Abraomo Torio dienoraščio

1941 m. birželio 22 d.
Pavakare suirzusiėje gatvės minioje pasirodė įtartinų lietuvių, kurie stumdė praeivius žydus. Tie lietuviai smurtininkai grasino žydams: „Netrukus čionai ateis Hitleris ir pribaigs jus“. Puldinėjimai nebuvo atsitiktiniai. Tai patvirtina faktas, kad jie vyko tuo pat metu skirtingose miesto vietose. Iš tiesų vėliau paaiškėjo, kad užpuolikai buvo Lietuvos „partizanų“ gaujų nariai. Jie veikė pagal instrukcijas, gautas iš „penktosios kolonos“ – vietinių nacistų.

1941 m. liepos 7 d.
Tomis pačiomis gatvėmis ir alėjomis, kur prieš kelias dienas vyko kruvinos kovos, dabar žengia pasigailėtina procesija: vyrai, moterys ir vaikai, sulinkę po maišais ir ryšuliais. Jie skuba gelbėti savo gyvybę. Iki dantų ginkluoti lietuvių partizanai tomis pačiomis gatvėmis žygiuoja įžūliai ir išdidžiai. Puldami žydus jie išlieja savo valdžios troškimą ir įtūžį, susikaupusį per sovietų valdymą krašte. Sovietų valdžia dingo. Žydai liko kaip geras grobis, nes daugelio jų namai ir kiemai pilni turtų. Žudyti žydus ir atimti jų nuosavybę – toks buvo pirmasis atkurtos lietuvių valdžios šūkis.

D

Šalis	Žydų skaičius iki II pasaulinio karo	Sunaikinta	%
Lenkija	3 300 000	2 800 000	89
SSRS	2 100 000	1 500 000	71,5
Rumunija	850 000	425 000	50
Vengrija	400 000	200 000	50
Čekoslovakija	350 000	260 000	82,5
Prancūzija	300 000	90 000	30
Vokietija	210 000	170 000	81
Lietuva	200 000	192 000	96
Nyderlandai	150 000	90 000	60
Latvija	100 000	95 000	95
Belgija	90 000	40 000	44
Graikija	75 000	60 000	80
Austrija	200 000	70 000	35
Italija	57 000	15 000	26
Bulgarija	50 000	7 000	14

5. Kokių išvadų apie istoriko darbą galima padaryti palyginus **A**, **B** ir **C** šaltinių informaciją?
6. Kurį iš **A–C** šaltinių laikytum objektyviausiu? Pateik savo argumentuotą 1941 m. įvykių Kaune vertinimą.
7. Kokių išvadų apie tolesnį Lietuvos žydų likimą ir holokausto mastus Europos šalyse gali padaryti iš **D** duomenų?
8. Kam skirta **E** atminimo lenta? Pateik daugumos to meto Lietuvos visuomenės laikysenos žydų tragedijos atžvilgiu moralinį įvertinimą.